

**До спеціалізованої вченої ради ДФ 70.895.005
у Хмельницькому університеті управління та права
імені Леоніда Юзькова
(29000, Україна, м. Хмельницький,
вул. Героїв Майдану, 8).**

В І Д Г У К

**офіційного опонента Булеци Сібілли Богданівни на дисертаційну роботу
Левицького Максима Олеговича на тему «Цивільно-правовий захист
особистих немайнових прав військовослужбовців», представленої на
здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081
«Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Особисті немайнові блага призначені для задоволення різних потреб фізичних осіб, тому їх можна віднести до особливої категорії соціальних цінностей, які підлягають захисту інститутами різних галузей права. Немайнові відносини виникають з приводу особистих немайнових благ, які не мають економічного, матеріального характеру. Суб'єктивне право, що виникає з приводу благ, позбавлених економічного змісту, яке тісно пов'язане з особистістю уповноваженої особи та індивідуалізує її, має специфічні підстави виникнення і припинення.

Значення прав особистості подвійне, оскільки, з одного боку, вони захищають людські духовні цінності, з іншого боку вони також захищають тілесну недоторканність людської особистості, що з'являється у матеріальному світі (наприклад, захист цілісності тіла). Порушення інтересів особистості само по собі не може бути оцінено за ринковою вартістю; тому ми не можемо говорити про його повне або часткове відшкодування, а лише про різні можливості справедливої компенсації. Порушення особистих прав через пошкодження майна потерпілого (витрати на лікування та догляд, втрата заробітку, тягар зобов'язань щодо утримання інших та ін.) та шкода особі (здоров'я та соціальні наслідки втрати фізичної цілісності, втрата тривалості життя, фізичні страждання, психічний розлад, душевні переживання, спосіб

життя, особисті обставини, несприятливі зміни в іміджі особистості інших людей та можливості працевлаштування тощо). У цивільному законодавстві потреба у майновій компенсації за порушення особистих прав набула широкого поширення протягом останнього століття, навіть у тих випадках, коли порушення не спричиняло майнової шкоди.

Слід зазначити, що на військовослужбовців поширюються норми загального законодавства, тому вони мають загальні права, свободи та обов'язки як фізичні особи. Водночас на них поширюється дія норм спеціального військового законодавства, що передбачають для військовослужбовців спеціальні військові та службові права та обов'язки, які встановлюють винятки та обмеження військовослужбовців щодо загальних прав, свобод та обов'язків.

На сьогоднішній день наука цивільного права покликана виробити обґрунтовані доктринальні положення, які повинні лягти в основу нормативного матеріалу, покликаного врегулювати захист особистих немайнових прав військовослужбовців. У цьому сенсі комплексне дисертаційне дослідження М.О. Левицького, присвячене захисту особистих немайнових прав військовослужбовців, характеризується безперечною актуальністю та своєчасністю. Дійсно, специфіка цивільно-правового захисту особистих немайнових прав військовослужбовців зумовлена тим, що не всі передбачені у законодавстві форми та способи захисту застосовують для його реалізації. Крім того окремі форми та способи захисту набувають певної специфіки щодо порядку їх застосування. За таких сучасних реалій набувають актуальності питання цивільно-правового захисту особистих немайнових прав військовослужбовців.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний

реєстраційний номер 0117U000105), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Тему дисертації затверджено (протокол № 6 від 14 грудня 2016 року) та уточнено (протокол № 2 від 23 жовтня 2019 року) вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Об'єктом дисертаційного дослідження є цивільні правовідносини за участю військовослужбовців, що цілком відповідає проблематиці дисертаційних досліджень, які виконуються за спеціальністю 081 «Право».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизни підтверджена теоретичною та методологічною базою дослідження, критичним аналізом та узагальненням наукових праць, комплексним аналізом законодавства та міжнародної практики у цій сфері. Ознайомлення з дисертаційним дослідженням М.О. Левицького дозволяє говорити про те, що сформульовані у дисертації наукові висновки і рекомендації мають належну міру достовірності та обґрунтованості, що вимагаються від досліджень. Поставлені при написанні дисертаційного дослідження завдання у цілому розкриті.

У процесі дисертаційного дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні методи. Загальнонаукові методи було використано на емпіричному та теоретичному рівні дослідження, зокрема спостереження та порівняння. *Метод спостереження* дозволив виявити зовнішні ознаки правового статусу військовослужбовців, особливості виконання ними військових та службових обов'язків, здійснення та захист особистих немайнових прав військовослужбовців (розділи 1, 2, 3). Застосування *методу порівняння* дозволило визначити подібність і відмінність цивільно-правового статусу фізичних осіб загалом та фізичних осіб-військовослужбовців, здійснення та захист особистих немайнових прав фізичних осіб загалом та

фізичних осіб-військовослужбовців, а також виокремити особливості цивільно-правового захисту особистих немайнових прав військовослужбовців (розділи 1, 2, 3). Для теоретичного дослідження було використано *метод сходження від абстрактного до конкретного*, який дозволив розкрити форми та способи цивільно-правового захисту особистих немайнових прав військовослужбовців (підрозділи 2.2 і 2.3). *Методи аналізу та синтезу* було використано для виділення ознак особистих немайнових прав, а також дозволили встановити форми обмежень у здійсненні та захисті у сфері військової служби (підрозділ 1.2 та розділ 3). За допомогою *логічного методу* було розкрито особливості цивільно-правового захисту окремих особистих немайнових прав військовослужбовців тощо (розділ 3). *Формальний метод* пізнання права, що розкриває його структурну закономірність, дозволив визначити поняття цивільно-правового статусу військовослужбовців, цивільно-правового захисту особистих немайнових прав військовослужбовців (підрозділ 2.1 дисертації). *Системно-структурний метод* дозволив сформулювати систему особистих немайнових прав військовослужбовців та систему способів їх цивільно-правового захисту (підрозділ 1.2). Сукупність цих методів, які були використані автором при проведенні дослідження, дозволили дисертанту виявити та вирішити комплекс теоретичних та практичних проблем, пов'язаних із розвитком науки цивільного права в сфері захисту особистих немайнових прав військовослужбовців і сформулювати пропозиції вдосконалення чинного законодавства України в даній сфері.

Загальний аналіз змісту роботи свідчить про те, що дослідження має системний, цілісний, самостійний характер та відзначається високим науковим рівнем та актуальністю. Серед багатьох робіт з цивільного права, які здійснювалися в Україні в останні роки, дана робота виступає, по суті, першим спеціальним дослідженням, спрямованим на вдосконалення науки цивільного права та норм вітчизняного законодавства щодо захисту особистих немайнових прав військовослужбовців

Предметом дослідження є цивільно-правовий захист особистих немайнових прав військовослужбовців. У процесі розкриття обраного предмету у роботі послідовно було розкрито питання правової характеристики військовослужбовця як суб'єкта особистих немайнових прав, також визначено поняття, види та зміст особистих немайнових прав військовослужбовців як об'єктів цивільно-правового захисту. Автор розкрив поняття, визначив та охарактеризував форми і способи цивільно-правового захисту особистих немайнових прав військовослужбовців. З метою всебічного розкриття об'єкту та предмету дослідження автором було проведено аналіз цивільного законодавства та судової практики з метою виокремлення існуючих підходів до визначення правової природи особливостей цивільно-правового захисту окремих видів особистих немайнових прав військовослужбовці (права на особисту свободу та недоторканість; прав, що забезпечують індивідуалізацію; права на честь і гідність; права на життя та охорону здоров'я). Періодичне порівняння вітчизняних реалій дало змогу автору визначити проблемні моменти вітчизняного правозастосування та сформувати власні науково-теоретичні пропозиції з реформування законодавчого регулювання сфери у сфері правового регулювання особистих немайнових відносин за участю військовослужбовців.

Дисертантом було обрано вдалу архітекtonіку, яка дозволила йому розкрити максимально повну обрану проблематику. Структурна побудова дисертації відповідає меті і предмету дослідження, й включає вступ, три розділи, поділені на дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел (488 найменувань). Такий підхід до структурування змісту дослідження виглядає цілком логічним, адже дозволив автору розкрити ті актуальні питання, що були обрані для дослідження.

На підтвердження ґрунтовного характеру проведеного дослідження можна навести слушно обраний автором комплексний підхід до вибору науково-методологічних та нормативно-правових джерел й емпіричної бази. Адже на якість отриманих результатів вплинуло глибоке опрацювання робіт

вітчизняних цивілістів, врахування досягнень загальнотеоретичної юриспруденції, цивільного права та інших галузей системи права України. Істотну увагу у ході дослідження було приділено аналізу актів конституційного, цивільного законодавства України, матеріалів судової практики, практики європейських судових органів тощо.

Робота містить наукові положення, які мають важливе науково-теоретичне значення й практичне спрямування. Положення новизни, що виносяться на захист, підкріплені відповідними висновками по ходу дослідження, а також належним чином обґрунтовані.

Ознайомлення з рецензованою роботою дає підстави зробити висновок, що ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, ступінь їх достовірності та наукової новизни в цілому відповідають вимогам, що ставляться до даного виду робіт.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Автором у ході дослідження було опубліковано основні результати, що знайшли відображення у дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження М.О. Левицького викладено у дев'яти наукових працях, зокрема трьох наукових статтях у виданнях України, визначених фаховими з юридичних наук, одній – у періодичному науковому виданні іноземної держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку і ЄС, одному підручнику та чотирьох тезах доповідей на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях. Отримані положення носять оригінальний, самостійний характер, а також заявлена робота у співавторстві з колегами за предметом наукового пошуку. Посилання на авторські публікації у роботі присутні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота стала першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням захисту особистих немайнових прав військовослужбовців. У дисертації М.О. Левицького оброблено, проаналізовано та узагальнено значний масив наукових праць українських та зарубіжних правників, фахівців в сфері

особистих немайнових прав. За результатами аналізу джерел автором здійснено власні напрацювання та зроблено на їх основі висновки, які обумовлюють наукову новизну та достовірність одержаних в результаті дисертаційного дослідження результатів.

Зокрема, доцільно погодитися з дисертантом, що захист цивільних прав - найбільш широке поняття, яке включає в себе застосування заходів захисту, передбачених актами законодавства, зокрема цивільного, кримінального, адміністративного, або договором. Цивільно-правовий захист цивільних прав означає застосування заходів захисту, встановлених лише актами цивільного законодавства або цивільно-правовим договором;

Дисертант цілком справедливо відносить до суб'єктів із спеціальним правовим статусом військовослужбовців, для яких він виявляється у таких ознаках: а) виникає з моменту зарахування фізичних осіб на військову службу; б) припиняється з моменту відрахування фізичних осіб із військової служби; в) військовослужбовці користуються цивільними правами з врахуванням особливого характеру військової служби; г) встановлюється актами цивільного та військового законодавства; д) межі поведінки військовослужбовця закріплено в актах цивільного та військового законодавства; е) зміна правового статусу залежить від вимог актів законодавства та конкретних життєвих обставин, зокрема стану здоров'я, сімейного стану, віку, статі тощо; є) в актах військового законодавства встановлюються додатковий обсяг прав та обов'язків, а також його обмеження для військовослужбовців;

В результаті дослідження М.О. Левицький удосконалив концепцію про юрисдикційну та неюрисдикційну форми цивільно-правового захисту. Виокремив в межах юрисдикційної форми цивільно-правового захисту особистих немайнових прав військовослужбовців звернення до таких осіб: а) Уповноваженого ВРУ з прав людини, зокрема його представника у справах захисту прав військовослужбовців; б) посадових осіб та органів військового управління, органів управління Служби правопорядку; в) консилиатора у порядку АВС.

Науковою новизною характеризується також висновок, що на курсантів третього та старших курсів навчання, а також курсантів із числа військовослужбовців військової служби за контрактом (незалежно від курсу) поширювати правила про місце проживання військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом, а не курсантів. Така категорія військовослужбовців повинна мати право вибору – проживати в гуртожитках вищих військових навчальних закладів або у жилих приміщеннях за межами такого закладу.

В дисертації наводяться аргументи й на удосконалення наукових суджень, теорій, положень. Так, автором обґрунтовано пріоритетність застосування АВС над іншими формами захисту особистих немайнових прав військовослужбовців, оскільки дозволяє врахувати специфіку військової служби, її триваючий характер, поширення на відносини за участю військовослужбовців актів військового законодавства спеціальної дії.

Автором обґрунтовано, що встановлені обмеження та обтяження у здійсненні військовослужбовцем права на свободу пересування повністю виправдані та доцільні, оскільки на них покладається оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності.

Позитивним є положення автора про право військовослужбовців використовувати свою індивідуальність щодо свого зовнішнього вигляду. Запропоновано в окремих випадках в інтересах військовослужбовців, військової служби та інших осіб обмежити його у такому праві, зокрема заборонити: а) для військовослужбовців окремих військових формувань нанесення на тіло написів і малюнків, що свідчать про їх приналежність до військових формувань України; б) нанесення на тіло написів і малюнків «непристойного», сексистського, расистського характеру, а також таких, що ображають почуття віруючих, завдають шкоди престижу держави та військовій службі; в) татуювання на відкритих частинах тіла (обличчі, руках, шиї та ін.);

На думку дисертанта, до процедури медіації може вдатися й військовослужбовець, право на особисті немайнові блага якого порушено.

Цілком логічним є пропозиція дисертанта для уникнення на практиці розбіжностей у думках щодо порядку виїзду військовослужбовця за кордон України, слід доповнити чинні накази про порядок виїзду військовослужбовців в особистих справах за межі гарнізонів, ділянок відповідальності (зокрема Державної прикордонної служби України) пунктом такого змісту: *«виїзд за межі України відбувається на підставі рапорту військовослужбовця з резолюцією керівника про дозвіл на виїзд та з обов'язковим повідомленням вищого керівника (командира військової частини)»*. При цьому керівник військовослужбовця може не надати такого дозволу, якщо склалася особлива обстановка в державі або в межах адміністративно-територіальної одиниці, або на структурний підрозділ було покладено важливе завдання, що може спричинити нагальність відкликання цього військовослужбовця у будь-який час із відпустки. Таким чином, право військовослужбовця на виїзд за кордон України може бути обмежено не наданням дозволу на такий виїзд з боку його прямого керівника.

Автор пропонує удосконалити спеціальне військове та цивільне законодавство шляхом внесення змін до ч. 2 п. 167 Положення про ПВСЗСУ такого змісту: *«Курсанти третього і наступних курсів (слухачі та курсанти із числа військовослужбовців військової служби за контрактом - незалежно від курсу) мають право проживати в гуртожитках, які розташовані на територіях вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів, або у жилих приміщеннях за межами таких закладів за своїм вибором»*. Вищезазначене також дозволило авторові зробити висновок про те, що місце проживання військовослужбовців-жінок дещо по-іншому визначається від місця проживання військовослужбовців-чоловіків. Якщо жінки проходять військову службу за контрактом, то вони розміщуються в окремих службових жилих приміщеннях. А якщо жінки проходять військову службу на посаді курсанта, то в окремих гуртожитках (спальних приміщеннях). Автор доходить до висновку, що такий підхід свідчить про гендерну нерівність між чоловіками і жінками у визначенні їх

місця проживання у разі проходження військової служби, тобто про дискримінацію щодо жінок.

У ході дослідження було виявлено сучасний стан та перспективи, форми та способи захисту особистих немайнових прав військовослужбовців. Докладний аналіз особливостей цивільно-правового захисту окремих видів особистих немайнових прав військовослужбовців наведений в третьому розділі роботи.

Автор пропонує встановити низку обмежень для військовослужбовців у праві використовувати свою індивідуальність щодо свого зовнішнього вигляду та манери поведінки, зокрема вони зобов'язані носити військову форму одягу, знаки розрізнення, їм заборонено використання навушників від електронних пристроїв, носіння в карманах окремих предметів та рюкзаків на плечах, що своїми шлейками закривають пагони, а носіння бороди дозволяється лише у випадках, передбачених військовим законодавством.

Дисертація характеризується цілою низкою інших положень, що свідчать на користь оригінального характеру отриманих результатів.

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження. Викладені в дисертаційному дослідженні М.О. Левицького положення мають як науково-теоретичне, так і практичне значення. Викладені теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації можуть бути використані: - у науково-дослідній сфері як підґрунтя для подальших загальнотеоретичних наукових досліджень проблем цивільно-правового захисту цивільних прав, особистих немайнових прав та цивільно-правового статусу військовослужбовців; - в освітньому процесі під час викладання навчальних дисциплін «Цивільне право», «Альтернативне вирішення правових спорів», «Деліктні зобов'язання»; - у нормотворчому процесі для вдосконалення законодавства у сфері правового регулювання цивільних та військових відносин; - у правозастосовній діяльності судових органів для вирішення спорів у разі порушення особистих немайнових прав військовослужбовців.

Наукові концепції, висновки та пропозиції дисертаційної роботи використано для підготовки лекцій та навчально-методичних матеріалів у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова (*Акт про реалізацію результатів наукових досліджень від 26 січня 2021 року – Додаток Б*).

На користь практичної значимості отриманих результатів свідчать також проведений аналіз матеріалів вітчизняної та зарубіжної судової практики.

Зауваження щодо змісту дисертації. Не заперечуючи актуальність проведеного автором дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність положень роботи, високий теоретичний рівень, а також практичну значущість результатів для вдосконалення національного законодавства у сфері цивільного права та правозастосування, разом із тим необхідно зазначити, що окремі положення дисертаційної роботи М.О. Левицького носять дискусійний характер, а деякі висновки потребують додаткової аргументації.

1. В ході дослідження автор сумнівається щодо доцільності виокремлення окремою ознакою особистих немайнових прав фізичної особи вказівку на «підстави їх виникнення та припинення» і погоджується із позицією Р.О. Стефанчука, що «жодної специфіки в моменті виникнення особистих немайнових прав немає і вона повністю охоплюється загальними положеннями виникнення цивільних прав, які викладені в ст. 11 ЦК України» (*с.65-66 дис.*). Однак, незрозумілою залишилася аргументація автора щодо відсутності специфіки виникнення особистих немайнових прав. Право на особистість впливає із дієдатності. Поняття дієдатності передбачає лише можливість набуття права, але право особистості належить особі *ipso jure* від народження і до моменту смерті, від нього особа не може відмовитись. Таким чином, право на особистість є постійним супроводом правоздатності, на відміну від права купівлі.

Чи не проявляється в цьому специфіка виникнення та припинення даного особистого немайнового права особи? Хотілося б почути думку автора з цього

приводу.

2. На сторінці 72 *дис.* дисертант зазначив, що військовослужбовці як фізичні особи володіють особистими немайновими правами, які є особистісними, немайновими, виникають щодо особистих немайнових благ, спрямованих на задоволення фізичних (біологічних), духовних, моральних, культурних чи соціальних потреб, а також в інтересах військової служби. Однак, слід зазначити, що інтереси пов'язані з цінностями, тобто явищами духовного порядку.

Отже, потребує додаткового роз'яснення автором як особисті немайнові права, які виникають стосовно особистих немайнових благ, виникають також в інтересах військової служби та уточнення автором, що він відносить до інтересів військової служби.

3. Дисертант пропонує відновити діяльність військових судів та вважає, що військові суди повинні розглядати не лише кримінальні й адміністративні справи, а й цивільні і обґрунтовує чому необхідно наділити військових судів повноваженнями щодо розгляду цивільних справ (*с. 96 дис.*). Відомо, що у проекті «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань)» (№2557), законодавець дотримується думки, що ці суди повинні входити до системи судів загальної юрисдикції. Окреслюючи категорію справ, які повинні бути підвідомчі військовим судам, законодавець пропонує передати їм на розгляд не тільки кримінальні справи щодо злочинів, скоєних військовослужбовцями, а й справи про адміністративні правопорушення та адміністративні справи з таким суб'єктним складом. Окрім того, законодавець пропонує при визначенні підвідомчості справ не тільки керуватись суб'єктним критерієм, а й повністю делегувати цим установам справи про шпигунство, диверсії та терористичні акти. Однак суб'єктами таких злочинів можуть бути і цивільні особи, а отже, їх засудження членами військового суду означатиме порушення йоганнесбурзьких принципів. Наприклад у справі ЄСПЛ Мустафа проти Болгарії (заява № 1230/17) у 2019 році Європейський суд з прав людини

одноголосно постановив, що було: порушення пункту 1 статті 6 (право на справедливий суд) Європейської конвенції з прав людини. Суд постановив, що Болгарія повинна була виплатити пану Мустафі 2500 євро нематеріальних збитків та 1500 євро відшкодування витрат.

Виникає необхідність більш чітко обґрунтувати необхідність відновлення системи військових судів і довести, що справи будуть розглянуті ними неупереджено та незалежно.

4. Автор дисертації визначає, що способом самозахисту особистих немайнових прав, може бути відмова військовослужбовця від виконання явно кримінально протиправного наказу чи розпорядження. Особливість застосування цього способу самозахисту полягає у тому, що він вчиняється у формі бездіяльності. Стаття 15 ЦК України визначає самозахист цивільних прав - це здійснення уповноваженою особою дозволених законом дій фактичного порядку, спрямованих на охорону його особистих або майнових прав і інтересів. Крім того на *стор. 134 дис.* автор зазначає, що попередити порушення особистого немайнового права можна шляхом застосування способів самозахисту, зокрема завданням шкоди у стані необхідної оборони та (або) крайньої необхідності. Особливістю реалізації самозахисту є те, що закон визначає через його припинення, тобто відсікання, знищення, зупинення різким втручанням, тобто способами самозахисту повинні бути дії, а не бездіяльність.

Потребує уточнення твердження автора, що самозахист може вчиняється у формі бездіяльності.

5. Автор в дисертації здійснює поділ способів захисту особистих немайнових прав військовослужбовців залежно від бажаного результату на: 1) способи захисту, що дозволяють попередити чи припинити порушення, оспорення, невизнання особистого немайнового права; 2) способи захисту, що дозволяють відновити порушене право; 3) способи захисту, що дозволяють відшкодувати понесені потерпілою особою майнові втрати; 4) способи захисту, спрямовані на компенсацію душевних страждань потерпілого-фізичної особи (*с. 133-137 дис.*).

Хотілося б почути під час захисту дисертації, більш детальний аналіз способів захисту особистих немайнових прав військовослужбовця тобто яким чином, який порядок попередження, припинення порушення, оспорення, невизнання та відновлення цих прав на практиці і що автор відносить до душевних страждань військовослужбовця?

6. Слушно автор пропонує доповнити статтю 1171 ЦК України частиною третьою такого змісту:

«3. Шкода, завдана військовослужбовцем у стані крайньої необхідності при виконанні ним обов'язків військової служби або службових обов'язків, відшкодовується державою ...». Враховуючи судову практику по відшкодуванню шкоди суди в більшості випадках призначають відшкодування в менших розмірах ніж насправді заподіяна майнова шкода. Тому вважаю, що до ч.3 абз. 1 ст. 1171 ЦК потрібно було автору в кінці уточнити і додати «в повному обсязі». Це сприяло б уникненню маніпуляцій з боку держави стосовно розміру відшкодування шкоди. Яка думка автора з цього приводу?

7. Дисертант на с. 180 дис. зазначає, що приниження честі та гідності може спричинити різні наслідки для військовослужбовця: 1) фізичний біль та душевні страждання; 2) душевні страждання.

З цього твердження виникає питання, чому автор відносить душевні страждання і до першого виду наслідків і другого, потрібно здійснити автором чітке розмежування першого та другого наслідків, бо незрозуміло чому слово «душевні» знаходимо в обох видах. Можливо автор мав на увазі «психічні страждання»?

Разом із тим, висловлені зауваження є певною мірою дискусійними й не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації М.О. Левицького як такі, що не стосуються концептуальних положень дисертації та не зменшують належний рівень рецензованого дослідження.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Дисертація Максима Олеговича Левицького на тему «Цивільно-правовий захист особистих немайнових прав військовослужбовців» є завершеним

самостійним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення конкретної для науки цивільного права задачі, а саме визначення способів, форми та особливостей захисту особистих немайнових прав військовослужбовців.

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Зокрема, у рецензованій праці не виявлено ознак академічного плагіату, само плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Окремо в роботі запропоновано актуальні теоретичні підходи та сформульовано пропозиції щодо шляхів удосконалення правового регулювання захисту особистих немайнових прав військовослужбовців. Викладені в дисертації рекомендації щодо удосконалення національного законодавства та правозастосування є теоретично обґрунтованими та аргументованими.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист, належним чином знайшли відображення у наукових статтях, що були підготовлені та опубліковані автором дисертації, кількість і якість яких відповідає чинним вимогам щодо публікацій.

Автором опрацьовано значну кількість вітчизняної фахової літератури з теми дисертації. Існуючі в юридичній літературі теоретичні положення, що стосуються досліджуваної теми, були дисертантом належним чином критично проаналізовані та на цій основі зроблені відповідні пропозиції з удосконалення національного законодавства та правозастосування.

Враховуючи наведене, можна стверджувати про достатній рівень науковості та обґрунтованості висловлених автором у дисертації наукових суджень, положень, висновків і рекомендацій. З огляду на викладене,

дисертаційна робота М.О. Левицького є завершеною науковою працею, а висновкам, зробленим у дисертації, властиві необхідні ознаки новизни.

Підсумовуючи вищезазначене, є всі підстави вважати, що дисертація Максима Олеговича Левицького на тему «Цивільно-правовий захист особистих немайнових прав військовослужбовців» за змістом, обсягом, оформленням і науковою новизною відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (зі змінами) та п.10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, а її автор, Максим Олегович Левицький, за результатами публічного захисту, заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**Доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри цивільного права
та процесу ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»**

С.Б. Булеца

**Підпис Булеци С.Б.
«засвідчую»
Вчений секретар
ДВНЗ «УжНУ»**

О.О. Мельник